

Emil Spajić

Narodno kazalište na oslobođenom teritoriju Slavonije (1942. do 1945.)

Prva partizanska pozornica bila je zelena livada, proplanak u šumi, a kulise pravo grmlje i drveće. Gledaoci, partizani i narod, smjestili se, kako je tko znao, netko je sjedio na zemlji, netko je stajao, ili pak zguren promatra crvenih obraza i blistavih očiju događaje, koji su se prikazivali na pozornici. Za početak glumačkim ekipama i nije bila potrebna drugačija pozornica. Živa riječ, pjesma, recitacija, dijalozi, dramski prikazi patnji naših naroda i vjera u potpunu našu pobjedu nadomjestili su sva ona tehnička pomagala, koja su toj pozornici nedostajala. Kontakt između publike i gledalaca bio je neposredan i srdačan. Kad se u komadu zapjevala koja partizanska pjesma, publika ju je prihvatila i pjevala zajednički.

Glumci nisu morali nositi i prenositi garderobu u svome vječnom seljakanju, jer je nisu ni sakupljali. Bili su veoma snalažljivi i domišljati. Ako im je što trebalo, jednostavno su to posuđivali od prisutnih gledalaca. Kad su prikazivali četnika, bilo je dosta šubara na glavama promatrača ili su pak uzimali civilni kaput, šešir, štap i drugo. Sve su to radili na veselje i doskočice publike i vlasnika posuđenog predmeta. I premda su takve predstave bile oskudne, mogle su se smatrati kao potpune, a tako su i prihvaćene i od glumaca i publike.

Međutim se na tome nije stalo. U svome daljem radu glumci su proširivali svoj repertoar sve bogatijim sadržajem, novim komadima, pjesmama, recitacijama. Uporedo s programom i pozornica se u tehničkom dijelu dotjerivala. Ona je postavljena na povišeno mjesto. Publika je dobila bolji vidik na ono, što se dešava na njoj. Pojavljuje se i zastor. U različnim prilikama različitih veličina i kvaliteta. Od ćebeta pa sve do padobranske svile. Pozornica dobiva sve potpuniji izgled. Ovdje su stol, stolice, postelja, polica, ognjište. Već prema potrebama. Glumci se sve bolje maskiraju, tu su vlasulje, brkovi, brade, šminka. Pa i osvjetljenje. Sve se pronalazilo. Pozornica dobiva sve snažnije oblike umjetničkog ostvarivanja. Sada se pojavljuje i potreba vlastitih kostima, različitih odijela, polucipela i drugih rekvizita. Glumci su prisiljeni da to sve sa sobom nose, što je opet predstavljalo velike neugodnosti zbog neprekid-

nog seljakanja i iznenadnih pokreta pred čestim napadima neprijatelja. Zbog toga se dešavalo, da su glumačke družine ostajale bez garderobe. Oni su međutim opet otpočinjali iznova.

Širenjem oslobođenog teritorija bili su oslobođeni mnogi gradovi, koji su imali stalnu pozornicu. Tim momentom za glumačke družine prestaje improvizacija. Glumci se pomalo oslobađaju tehničkih priprema, više se posvećuju tekstu i glumi.

Prvo slavonsko kazalište osnovali su Nikola Jakšić »Gedžo« i Ivića Gretić u jesen 1942. godine. Jedinice i civilne ustanove uputile su u novoosnovanu kazališnu družinu one drugove, koji su imali talenta za glumu. Među prvima bio je Ljubo Ojdanić, »harmonikaš«, kako su ga nazivali gledaoci. Nešto kasnije dolazi Luka Aparac. Na zahtjev kazališne družine Petko Levi, a zatim Oto, Nada, Viktor, Laura, Marženka i Rakiževac Marica »Strelka«.

Program, koji je izvodila ova družina, sastojao se od dramske aktovke u jednom činu »Brat na brata« od Afrića, korske recitacije »Požar« od Cazića, aktovke »Seljakovo june«, aktovke »Sedam domobrana«, recitacija »O klasje moje« od A. Šantića, »Brdo Etni« od Zmaj-Jove Jovanovića, korske recitacije »Razgovor s četom« od Čopića, šaljivi prikaz »Radio-zbrka«, solo-recitacije i borbene pjesme. Naročito je bio omiljen »Vrabac«. S velikim je zadovoljstvom i odobravanjem bio primljen »Vrabac« o napadu na Španovicu, za koji je riječi napisao Nikola Jakšić-»Gedžo«. Još i danas se pjeva po Slavoniji »Španovice više nema, Kamenskoj se sprovod sprema«. Već sam početak toliko je djelovao na moral slušaoca, da su glasno odobravali, hvatali puške, dizali ih uvis i zahtijevali, da se pođe na Kamensko. Kazališna je družina imala svoju glazbu, koja je poslije predstave svirala za igranku.

U siječnju 1943. u kazališnu družinu dolaze iz mobilnoga centra: Radičević Branko, Mijatović Marko, Trbojević Soka, Poljak Mitar, Foder Branko i Klobas Miro, koji je svirao na violinu i harmoniku. U jesen dolaze Milaković Đokica, Žura Ratko i Vučenić Milan.

U drugoj polovici mjeseca ožujka 1943. otpočela je V. neprijateljska ofenziva na oslobođeni teritorij Slavonije. Dalji rad kazališta bio je onemogućen. Glumci su otišli u borbene jedinice, da s ostalim borcima brane svoj narod. Nakon borbe, iz koje su jedinice NOV izašle pobjedonosno i ojačane, otpočelo je rasformiranje kazališta zbog potrebe na drugim dužnostima kazališnoga kadra, a okosnica kazališta ostaju Luka Aparac i Ljubo Ojdanić.

Oblasni NOO za Slavoniju 15. IX. 1943. postavlja Luku Aparcu zadatak, da prikupi sposobne drugove i drugarice i osnuje novo »Kazalište narodnog oslobođenja Slavonije«. Obavivši zadatak na terenu, došao je Luka u okolicu Osijeka, gdje se preko Đurakovića Samuela povezuje s redateljem i scenografom osječkog kazališta Đorđem Petrovićem, s kojim odlazi u partizane. Sada je kazalište dobilo i stručno rukovodstvo, pa je formirano kazalište. Oblasni NOO za Slavoniju dana 25. X. 1943. pod brojem 268/43. postavlja za upravitelja Đorđa Petrovića, a za komesara Luku Aparca pod uvjetom, da tajnika i intendanta oni postave od nekoga između kazališnih članova.

Scena iz basne »Stara priča«

Luka Aparac tumači mušku, a Đokica Milaković žensku ulogu

Kazalište Narodnog oslobođenja Slavonije, u jesen 1944. god.

Kazalište je otpočelo s uvježbavanjem programa u Voćinu. Na repertoaru bili su komedija u jednom činu »Nove žene« od Čopića, igrokaz u 1 sl. »Cestar Mujo«, aktovka »Seljakovo june«, korska recitacija »Požar« od Cazija, »Stojanka majka Knežopoljka« od Kulenovića, drama u 3 čina »Na pola puta« od Lea Matesa, »Teški časovi« od Mateja Bora, »Zmija u procjepu«, »Dragopoljka« od Ive Čaće, drama u tri čina »Radna bojna« od Luke Aparca, »Matijaš Grabancijaš dijak«, »Petrica Kerempuh«, »Mati« od Klopčića, »Matija Gubec«, borbene pjesme i u režiji Đorđa Petrovića basna »Stara priča«. U ovoj basni glumci su nosili maske životinjskih likova, koje je izradio Petrović, pa se davala uz pratnju orkestra i zbora od neko 40 pjevača. Zborom je dirigirao Hinko Singer. Na kraju se pjevao »Šaljivi raport« u osmercu o svim aktualnim događajima. Kad bi se predstava održavala u bolnici, na kraju je dolazio »Šaljivi domaći raport«, koji su ponajviše sastavljali Ljubo Ojdanić i Đokica Milaković. U daljem radu narodno je kazalište nadopunilo svoj program komadima, dramama, igrokazima, recitacijama: »Naprijed« od Vladimira Nazora, skeč »Tko je sretan u nezavisnoj« od Čopića, skeč »Pljačkaši«, skeč »Ofenziva«, korska recitacija »Zemljo naša« od Milakovića, slika iz NOB-e »Svi u partizane«, korska recitacija »U novi život«, kazališni komad »Zvrkić ide u partizane«, ulomak iz drame »Mati« od Čapeka, solo recitacija »Bjegstvo« od Cazija, korska recitacija »Kineski zid«, korska recitacija »Poruka tiraninu«, solo i kor. recitacija »Majka mu piše«, skeč »Prava odluka« od Vorkapića, igrokaz u 1 činu »Odlazak u partizane«, skeč u 2 slike »Seljak na sudu«, igrokaz u 1 činu »Mladi osvetnik« od Aparca, drama u 1 činu »Probuđene snage« od Vojnovića, šaljivi prikaz »Stara vlast«, šala u 1 činu »Joža Tuhec na straži« od Rukavine, igrokaz u 1 činu »Jankić na straži«, kazališni komad u 3 slike »Istra« od Radosavljevića, komedija u 1 činu »Analfabeta« od Nušića, »Muha« od Nušića, šala u 1 činu »Luđaci« i »Prosidba«, igrokaz u 2 slike »Kolo sreće« od Rukavine, igrokaz u 1 činu »Dva domobrana« od Afrića, drama u 3 čina »Izdajica«, skeč u 4 slike, »Lažni partizani«, korska recitacija »Pred žetvu«, »Hej Slaveni«, »Šume nas zovu«, korska recitacija »Mrtvi proleter«, obradio Milaković, slavonska pjesma »Stari dido«, skeč »Seljak i advokat«, »Paja Bingulov plaća porez« od Milakovića, skeč »Zelena gora«.

Ova je kazališna družina bila veoma jako oružje na polju političke djelatnosti. Velika je bila uloga kazališta u širenju istine o stanju u zemlji, o ulozi KP u dizanju ustanka i rukovođenju borbom, o borbenosti naših naroda, o pobjedama partizana kao i o zvjerstvima okupatora i njegovih satelita. Gledaoci su se toliko zanimali u sadržaj prikazivanja, da je bila »nezahvalna« uloga glumiti ustašu ili četnika. Gledaoci bi na sve njegove čine negodovali, a katkada toga glumca nisu ni kasnije rado primili.

Opća je karakteristika za Narodnooslobodilačku borbu, da je unatoč gubicima na bojnom polju, ubijanju, uništavanju i paljenju neprijatelja i unatoč nedostacima najpotrebnijih sredstava za život, cijela NOB nosila je sav teret sa pjesmom, šalom i veseljem. Na ovakvo raspoloženje

mного je utjecalo i narodno kazalište, koje je širilo oko sebe pjesmu i vedro raspoloženje.

Glumac biti za vrijeme borbe bilo je veoma teško. Uvježbavanje komada bez obzira na mjesto i vrijeme, neprekidni pokreti iz mjesta u mjesto, iz jedinice u jedinicu. Tako nam izvještaj kazališta od 1. VIII. 1944. kazuje, da je kazališna grupa od 16. do 31. VII. održala 8 priredaba; 17. u Podsreću, 19. u Kutjevu, 20. u Mitrovcu, 22. i 23. u Velikoj, 29. u Orljavcu, 30. u Perencima i 31. u Đulovcu. Glumci su često puta nedovoljno obučeni i nezaštićeni od zime. Nisu imali stalnoga boravišta. Dilj, Bilo-gora, Psunj, Papuk. Glumci su davali predstave na oslobođenom i polu oslobođenom teritoriju. Na polu oslobođenom teritoriju predstave su se održavale na taj način, da je program izveden negdje ispred sela, uz postavljene seoske straže, koje su pazile, da se ne bi neprijatelj iznemada približio. Ove su priredbe silno dizale moral u narodu. Ponajviše su se takve predstave davale u selima Trokuta i donjim selima kohtio da izostane s priredbe.

Narod je toliko želio, da u njihovo mjesto dođe kazališna grupa, da su u Agit-propu Obl. JNOF-e i VI. Korpus stizala mnogobrojna pisma, u kojima se to tražilo. Ako je u jednome mjestu već bilo kazalište, pitalo se, zašto ih tako dugo nema, a ako nije uopće bilo, pitalo se, kada će doći i tražilo, da to bude što prije. Dolazak kazališne družine bio je praznik za taj kraj. Tome su se dolasku svi radovali. Glumcima su svi pomagali oko tehničkog uređivanja pozornice. Izvlačili se ćilimi i drugi tekstil, sve se to donosilo, da se ukrasi pozornica, koja je time dobila svečan izgled. Gledaoce nije ništa moglo spriječiti, da ne prisustvuju predstavi. Često se dešavalo, da je za vrijeme priprema nastupila opasnost, jer se neprijatelj približavao. Međutim se predstava ipak održala. Gledaoci su bili sigurni u svoje vojne jedinice, da će zadržati neprijatelja, te nitko nije hteo da izostane s priredbe.

Kazalište narodnog oslobođenja Slavonije od osnutka pa do oslobođenja dalo je oko 400 priredaba i predstava. Tokom rada kazalište je mijenjalo svoje rukovodstvo. Prvi stručni rukovodilac bio je Petrović Đorđe, a kasnije Aparac Luka, na čije je mjesto kao komesar kazališta, došao Bunjevac Joža. Broj članova neprestano se povećavao. Naročito je bio omiljen Đokica Milaković, koji je svojom ulogom u komediji oduševljavao gledaoce. U proljeće 1944. kazalištu dolazi i Emil Kutijaro, čija se prisutnost odmah odrazila na kvalitetu priredaba. Odigrao je svega nekoliko komada, pa je poslije kraćega vremena upućen u Centralno kazalište pri AVNOJ-u. U jesen je družini pristupio Stjepan Dobrić, Pero Dobrić, Nikola Čuk i Josip Hajnc. Osim navedenih još su u narodnom kazalištu bili: Maca Bencek, Marica Čačić, Mica Psotka, Radovan Brdarić, Pero Kloc, Edita Husar, Dana Matić, Rudika Marin, Slavica Marin, Milivoj Rakin, Marija Čupić, Biserka Prekodravac, Mileva Plavšić, Lela Kovačević, Anka Savić, Ivo Katalenac, Nikola Porušić, Saveta Kečadinin i dr.

U jesen 1944. god. jedan se dio kazališne družine odvojio i bio dodijeljen AGIT-PROP-u VI. udarnog korpusa, gdje je također bilo formirano kazalište. U tome su kazalištu bili Đokica Milaković, Stjepan Do-

brić, Pero Dobrić, Josip Hajnc, Ljubo Ojdanić i Ankica Vrban, te zbor od 30 do 40 ljudi. Rasformiranjem štaba VI. udarnoga korpusa u proljeće 1945. članovi su kazališta došli u Osijek.

Poslije odcjepljenja drugi dio »Kazališta narodnoga oslobođenja Slavonije« pod rukovodstvom Luke Aparca i Jože Bunjevca prelazi u Mađarsku, pa se u Pečuhu zadržava duže vrijeme. Davali su predstave u različnim mjestima kao Sigetvar, Daranj, Mohač i jedinicama naše armije, pa iz Sombora dolaze u Osijek 1945. godine, gdje se spajaju sa svojom prvom grupom i glumcima osječkog kazališta i čine ansambl Narodnog kazališta u Osijeku.

Podatke dali: Nikola Jakšić-»Gedžo«, Luka Aparac, Josip Bunjevac, Ljubo Ojdanić i Ankica Vrban-Aparac.

Podaci crpljeni iz arhivskih dokumenata odjela NOB Muzeja Slavonije i arhivskih dokumenata osječkog arhiva .

ZUSAMMENFASSUNG

DAS THEATER AM BEFREITEN GEBIETE SLAVONIENS (1942 bis 1945)

Unter der Führung der kommunistischen Partei und des Genossen Tito erhoben sich unsere Völker gegen die faschistischen Eroberer und die einheimischen Verräter und führten einen langen erbitterten Kampf. Sie bewaffneten sich mit Waffen, die sie vom Feinde erbeutet hatten. Im Feuer der Gefechte formte sich unter der Führung der Partei und des Genossen Tito unsere Armee. In diesem heroischen Kampfe bildete sich auch eine der grundlegenden Errungenschaften unseres nationalen Befreiungskampfes heraus: die Einheit und Brüderlichkeit unserer Völker.

In der Geschichte der Völker Slavoniens bedeutet dieser nationale Befreiungskrieg die ruhmvollste Epoche.

Von der kommunistischen Partei aufgefordert ergriffen sie im Jahre 1941. die Waffen und bildeten zuerst Gruppen und Trupps, aus denen später Brigaden und Divisionen entstanden. Schon am 11. Oktober 1942. wurde die »erste slawonische Stossbrigade« formiert.

Parallel mit der militärischen Organisation ging auch die Befreiung einzelner Territorien in Slavonien. Neben dem Kampf mit den Waffen wurde auch der revolutionäre Kampf geführt. Der alte Staatsapparat wurde vernichtet und es entstand ein neuer in den Volks-Befreiungs-Ausschüssen.

So wurde am 17. Oktober 1941. im Dorfe Lipovljani, Bezirk Novska, ein Volks-Befreiungs-Ausschuss gebildet. Das ist in der Geschichte unserer Völker das erste Mal, das die Volksmassen an der Regierung teilhaben.

Auf dem ganzen befreiten Territorium bildeten sich Organisationen der Volksmassen: die Jugoslawische Volksbefreiungsfront (JNOF), die Antifaschistische Frauenfront (AFŽ), die Jugendfront und andere. Die Frauen und Jugendlichen erlangten die vollen politischen Rechte. Die Massenorganisationen halfen in allen Richtungen der Partei, der Armee und der Volksregierung und nahmen daran auch selbst teil.

Die kulturellen Bedürfnisse und die Notwendigkeit der Volksbildung bedingten die Gründung des Volkstheaters auf dem befreiten Territorium. Dieses Theater gab Vorstellungen für die Armee, in den Dörfern, Spitälern, Schulen u. s. w.

Das Volkstheater war auch eine starke Waffe auf dem Gebiete der politischen Tätigkeit. Es hatte eine wichtige Rolle im Verbreiten der Wahrheit über den Zustand

im Lande, über die Rolle der kommunistischen Partei bei der Erhebung des Volksaufstandes und in der Leitung des ganzen Kampfes; ferner über die Siege der Partisanen und über die Greuelthaten des Okkupators und der einheimischen Verräter. Das Volkstheater ermutigte die Mütter und Väter und erweckte in ihnen die gleiche Begeisterung, die bei den Kämpfern herrschte.

Das Volkstheater hatte auch noch andere Ziele: das war der Kampf gegen die kleinbürgerlichen Gepflogenheiten und die falsche Auffassung der Kunst sowie der Kampf für den Standpunkt, daß nicht nur die Kunst, sondern auch der Künstler dem Volke gehöre.

Die Mitglieder des Volkstheaters wurden überall freudig empfangen und man half ihnen bereitwillig bei den technischen Vorbereitungen und der Errichtung der Bühne. Für diesen herzlichen Empfang dankte die Schauspielertruppe mit einem Programm, das die Moral hob, bessere Perspektiven eröffnete, den Mut anspornte und in den schweren Zeiten des Kampfes erheiterte.